

ve mektep de yaptıran Köprülü bunlar için hamam, dükkânlar, yel değirmenleri ve han vakfetmiştir. Bunlardan başka Yanova'da, Rudnik'te, Turhal'da, Vezirköprü'de, Lefke'de, Şam eyaletinde Cırsıgür'da, Gümüşhacıköy'de, Bolu sancağında Taraklı kasabasında, Erdel'de Arad kasabasında hanlar, camiler, mescidler, mektepler, çeşmeler gibi hayır eserleriyle Macaristan'da Körös nehri üzerinde değirmen yaptırmıştır. Bunlara gelir sağlamak üzere Limni, Yanova, Köprü, Osmanlı, Merzifon, Akhisar, Bilecik ve başka yerlerdeki mülk köylerinin bütün resimleri ile hâsılatını vakfetmiştir. Vezirköprü'de su yolu, Hendek ile Sapanca arasında uzun bir köprü ile Hakim Hanı ve Antalya'da vakıfları da bulunmaktadır. Zevcesi Ayşe Hanım adına Vezirköprü'de bir de çeşme inşa ettirmiştir. İstanbul'da inşasını başlattığı külliye'nin bazı bölümleri daha sonra oğlu Fâzıl Ahmed Paşa tarafından yaptırılmıştır (bk. KÖPRÜLÜ KÜLLİYESİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Nevzat Kaya, *Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin Zeyl-i Ravzatü'l-ibrâr'ı* (doktora tezi, 1990), İÜ Ed. Fak., Genel Kitaplık, nr. TE 81, s. 397, 400, 408, 416, 417, 423, 425; Mehmed Halife, *Târih-i Gilmânî* (haz. Ahmed Refik), İstanbul 1340 (TOEM ilâvesi), s. 44, 47, 51, 52, 53, 55; Nihâdî, *Târih*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 219, vr. 189^b, 190^a, 191^b-192^a, 193^a; Vecihî Hasan, *Târih*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 917, vr. 59^b, 60^{a-b}, 62^b-63^a, 66^{a-b}, 67^a, 69^b-70^a; Behce-tî, *Târih-i Sülâle-i Köprülü*, Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 212; Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâme'si* (doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 83, 102, 103, 104, 117, 123, 124, 130; Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704 (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 28, 133, 263; Naimâ, *Târih*, IV, 453-454; V, 200; VI, 22, 246, 247, 261-262, 330, 331, 332, 334, 336, 339, 344, 348, 359, 361-362, 365, 372-378, 379, 380, 381, 383, 398, 401-406; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 3-4, 6, 7, 34, 110, 256, 364, 554; Silâhdar, *Târih*, I, 12, 57-59, 64, 67, 69-72, 145, 147-148, 220, 221, 225-226, 228; *Hadîkatü'l-vüzerâ*, s. 104-106; Şeyhî, *Vekâ-yi'l-fuzalâ*, I, 339, 347, 464, 518, 588, 590, 603, 604, 659, 711; II-III, 61, 64, 80, 101, 218, 605; Râşid, *Târih*, I, 6, 11, 13, 14, 16-19; *İsâzâde Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, s. 34, 43, 44, 47, 52, 56, 69, 71, 87; Hammer (Atâ Bey), X, 98, 99, 102, 155, 160, 195, 196, 201, 211, 237, 251, 265, 266, 267; Tayyazâde Atâ Bey, *Târih*, İstanbul 1292, II, 68-71; Hüseyin Hüsameddin [Yasar], *Amasya Târihi*, İstanbul 1928, s. 81, 88, 89, 98, 99, 100, 101, 102, 106-109, 110, 120, 121, 124, 125, 127, 130, 135, 140, 141, 142; *Sicill-i Osmânî*, IV, 173-174; Ahmed Refik [Altınay], *Köprülüler*, İstanbul 1331, I; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 48, 116, 121, 129, 130, 131, 140, 160, 191, 250, 496; a.mlf., *Kapukulu Ocakları*, I, 511-512; II, 55, 171,

180, 185, 187, 208-209; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, III/1, bk. İndeks; a.mlf., "Barcsay Akos'un Erdel Krallığına Ait Bazı Orijinal Vesikalar", *TD*, sy. 7 (1953), s. 51-68; Mücteba İlgürel, *Abaza Hasan Paşa İsyanı* (doçentlik tezi, 1976), İÜ Ed. Fak., Genel Kitaplık, nr. TE 34, tür.yer.; Mustafa Ali Mehmet, "Romen Vekayinâmelerine Göre Köprülü Sadrazamlar ve Bazı Olaylar", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi: Tebliğler*, İstanbul 1985, II, 449-458; M. Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler", *TD*, sy. 24 (1970), s. 45-58; Cengiz Orhonlu, "1657 Tarihli Bozcaada Tahriiri ve Adadaki Türk Eserlerine Ait Bazı Notlar", a.e., sy. 26 (1972), s. 67-74; Yasemin Demircan - Hamza Keleş, "Köprülü Mehmed Paşa'nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfıyesi", *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, VII/2, Kastamonu 1999, s. 127-142; M. Tayyib Gökbiçgin, "Köprülüler", *İA*, VI, 892-897; a.mlf. - R. C. Repp, "Köprülü Mehmed Paşa", *Eİ²* (İng.), V, 256-259.

MÜCTEBA İLGÜREL

KÖPRÜLÜZÂDE FÂZİL AHMED PAŞA (ö. 1087/1676)

Osmanlı sadrazamı.

1045 (1635-36) yılında Amasya'nın Köprü (Vezirköprü) kasabasında doğdu. Köprülü Mehmed Paşa'nın oğludur. Annesi buranın voyvodası Yûsuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanım'dır. Yedi yaşında iken babasıyla birlikte İstanbul'a gitti; burada dönemin ünlü ilim adamlarından ders aldı ve Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'den mülâzım oldu. On altı yaşından itibaren Ahmed Paşa, Kasım Paşa, Sahn-ı Semân ve Sultan Selim medreselerinde "paşazâde" unvanıyla müderrislik yaptı. Ancak âlimler arasındaki ihtilâf ve dedikodular yüzünden (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 7) on yıla yakın devam eden bu meslekten babasının sevkıyla ayrılarak mülkiyeye geçti. 1069 (1659) yılından itibaren Erzurum ve Şam valiliklerinde bulundu. Şam'da yaptığı bazı vergi indirimleriyle halkın

sevgisini kazandığı gibi bu bölgedeki tanınmış ailelerden Şihâb ve Ma'noğulları'nı sindirip devlete vergi vermelerini sağladı. Bu arada Sayda, Beyrut, Safed dolaylarını ayrı bir beylerbeyiliğe haline getirerek doğrudan merkeze bağladı. Daha sonra Halep beylerbeyiliğine tayin edilen Ahmed Paşa, henüz görevinin başına geçmeden merkeze çağrılarak İstanbul makamına getirildi. Ancak iki ay kadar sonra babasının rahatsızlanması üzerine Edirne'ye gitti ve önce sadâret kaymakamı oldu, babasının vefatı üzerine de vezîrîazamlığa tayin edildi (8 Rebîülevvel 1072 / 1 Kasım 1661).

Babasından iç meseleleri önemli ölçüde halledilmiş bir ülke devralan Ahmed Paşa, on beş yıl süren sadrazamlığı döneminde daha ziyade dış meselelerle meşgul oldu. Önce Erdel meselesini çözmeye çalıştı. Avusturyalılar'ın Erdel prensi yapmak istedikleri Kemeny Janos'un (Kem-yanoş) Avusturya'dan aldığı yardım kuvvetiyle Osmanlılar'ın beyliğe getirdiği Apafy Mihaly'ye karşı yürümesi üzerine bir yandan Mihaly'ye mektup gönderirken öte yandan Yanova Beylerbeyi Küçük Mehmed Paşa'yı Erdel'i ve Apafy'yi korumakla görevlendirdi. Ardından Avusturya'ya karşı sefer kararı alındı. 5 Ramazan 1073'te (13 Nisan 1663) Edirne'den hareket eden Ahmed Paşa Belgrad'a ulaştığında Avusturya'dan barış talebi geldi. Eszek'te yapılan iki toplantıda Avusturya elçilerine imparatorlarının Erdel'e saldırarak burada Szekelyhid ve Kolojvar kalelerini zaptettiğini, Kanije civarında Zrinyvar (Yenikale) Kalesi'ni yaptırıldığını söyleyerek bunlardan birincisinin iadesini, ikincisinin yıktırılmasını, esir alınan müslümanların hemen serbest bırakılmasını, Kanûnî Sultan Süleyman dönemindeki gibi Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne her yıl 30.000 altın vergi ödemesini istedi. Bu talepler reddedildi. Budin'e varıldığında yapılan istişarede 1605 yılında alınıp Erdel Krallığı'na bağlanan, fakat bir süre önce Avusturya işgaline uğrayan Uyvar üzerine gidilmesi kararlaştırıldı. Kale kuşatma altına alındı. Bu sırada imparatorun ünlü kumandanlarından İtalyan asıllı Montecuccoli kumandasındaki Avusturya ordusu mağlûp edilmiş, Kırım kuvvetleri Viyana önlerine kadar uzanmıştı. Sonunda kale kumandanı Forgacs, 21 Safer 1074 (24 Eylül 1663) tarihinde müdafilerin can ve mallarına zarar gelmemesi, ağırlıkların nakli için 400 kadar araba tahsis, bir günlük erzak verilmesi gibi şartlarla Uyvar'ı teslim etti (Râşid, I, 48). Biz-

Köprülüâde
Fâzıl
Ahmed
Paşa'nın
temsilî
bir resmi

zat Köprülüzâde Uyvar'ın fethine, "Allah muîn oldu fetheyledik Uyvar'ı" (1074) mısraıyla tarih düşürdü (*Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 107). Onarılan kale 4000 muhafızla yeteri kadar mühimmat konularak tahkim edildi. Daha sonra Kaplan Mustafa ile Sarı Hüseyin paşaları Novigrad, Nitra (Nytra), Leva (Lewencz) gibi o civardaki kaleleri fethe, Tatar kuvvetlerini de Avusturya elindeki Macaristan içlerine akına gönderen Ahmed Paşa, Erdel Prensi Apafy Mihaly'yi huzuruna kabul etti; bu arada Avusturya başvekiline mektup gönderdi (Râşid, I, 55) ve Belgrad'a döndü. Amacı kışı burada geçirip ilkbaharda tekrar Avusturya seferine çıkmaktı. Ancak 26 Cemâziyelâhîr 1074'te (25 Ocak 1664) Sigetvar kuşatma altına alınınca Ahmed Paşa Eszek'e hareket ettirse de o yöredeki beylerin duruma hâkim olduklarını öğrenip geri döndü. Avusturya saldırılarından hasar gören Sigetvar ve Peçuy'a takviye birlikleri gönderdi.

Kaniye'nin kuşatılması, civardaki Yenikale ve Nytra'nın Avusturya'nın eline geçmesi üzerine Ahmed Paşa yeni bir sefere çıktı. Uyvar'ın fethi Avrupa'da büyük heyecana sebep olmuş, papalık, İspanya, Saksonya ve Brandenburg'dan başka Fransa Kralı XIV. Louis de 5000 kişilik gönüllü asker göndermiş, âdetâ Batı'da bir kutsal ittifak oluşmuş ve bunlar başkumandan Montecuccoli'nin kumandası altında toplanmıştı. Ahmed Paşa Komran, Egerseg, Egervar, Kemendvar ve Zerinvâr gibi kale ve palankaları zaptederek Raab nehri kıyısına ulaştı. Amacı buradaki Yanıkale'yi almaktı. O sırada Avusturya kuvvetlerinin Kaniye kuşatması başarısızlıkla sonuçlanmış, Kaniye Beylerbeyi Pantor (Yansur) Hasan Paşa kaleyi kahrmanca savunmuştu. İki taraf ordusu Temmuz sonlarında St. Gotthard'a karşı karşıya geldi. 8 Muharrem 1075 (1 Ağustos 1664) Cuma günü sabahtan başlayan savaş genellikle Türkler aleyhine cereyan ettiyse de (Hammer, XI, 125) burada Osmanlı kuvvetleri iddia edildiği gibi tam bir bozguna uğramadı. Osmanlı kaynakları bu savaşı küçük bir çarpışma olarak nitelerken Batı kaynakları bunu abartarak Osmanlı kuvvetlerinin imha edildiğini belirtir. Bu olumsuz duruma rağmen Ahmed Paşa, 17 Muharrem'de (10 Ağustos) Avusturya elçisiyle Vasvar (Eisenburg) Antlaşması'nı yapmayı başardı. On maddelik antlaşma ile Türk istekleri önemli ölçüde karşılandı. Varat ve dolayları hemen tahrir edilerek eyalet haline getirildi. Ahmed Paşa bu eyaletten kendine düşen

payı buradaki hayratına vakfetti (Blaşkoviç, sy. 9 [1978], s. 298). Bir süre İstolni Belgrad ovasında bekleyen Ahmed Paşa, Avusturyalılar'ın Uyvar'ı kuşatacağı haberinin gelmesi üzerine bu kale önlerine gitti. Civarda bazı küçük çaplı çarpışmalar olduysa da bunlar Vasvar Antlaşması'nı etkilemedi, daha önce yapılan antlaşma onaylanarak yürürlüğe girdi. Ahmed Paşa da 1665 yılı ortalarında Edirne'ye döndü. Aynı yıl içinde IV. Mehmed'le birlikte Çanakakale Boğazı istihkamlarını inceledi. Bu sırada bir başka önemli konu Girit meselesiydi. Özellikle yıllardır kuşatma altında tutulan Kandiye alınarak bu meseleye bir son verilmek isteniyordu. Nihayet Ahmed Paşa Girit seferine çıktı (11 Zilkade 1076 / 15 Mayıs 1666). Kandiye önlerinde toplanan Osmanlı kuvvetlerinin sayısı 70.000'e ulaşmıştı. Bu arada yirmi kadar Mısır gemisiyle Kaplan Mustafa Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması da yardıma gelmişti. Kuşatma 1 Zilhicce 1077 gecesini (25-26 Mayıs 1667) başladı. Venedik başkumandanı Morosini'nin kaleye gelecek savunmayı bizzat ele almasından sonra çarpışmalar şiddetlendi. Venedikliler'e papalık ve Malta donanmaları destek veriyordu. Bütün yaz devam eden kuşatmaya kış gelince ara verildi. İlkbaharda Mısır ve Garp ocaklarından gelen gemilerin yardımıyla Muharrem 1079'da (Haziran 1668) kuşatmaya tekrar başlandı. Bunun üzerine Venedikliler, Teselya Yenişehir'i'nde olup Girit'e geçme hazırlıklarında bulunan padişaha elçi göndererek barış isteklerini bildirdiler. IV. Mehmed'in vezîriâzam yolladığı hatt-ı hümayunda, fetih gerçekleştirilmeyecekse gelecek seneki mühimmat ve askeri yardımın imkânsızlığını bildirilmesinden müteessir olan Ahmed Paşa yazdığı cevapta fethin çok yakın olduğunu ve kuşatmanın devamının gereğini ifade ediyordu (Silâhdar, I, 490 vd.). Ayrıca padişahın musâhibi Mustafa Paşa'ya, eniştesi Merzifonlu Mustafa Paşa'ya, Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye ve padişah hocası Vanî Mehmed Efendi'ye de mektuplar göndererek mânevî desteklerini istiyordu.

Fâzıl Ahmed Paşa 1668 kışını yine siperlerde geçirdi; ertesi yılın haziranında Kandiye kuşatmasının üçüncü devresi başladı. Sonunda Venedikliler kaleyi teslim kararla verdiler. İki taraf temsilcileri arasında birkaç gün süren görüşmelerin ardından 9 Rebûlâhîr 1080 (6 Eylül 1669) tarihinde on sekiz maddelik teslim şartları belirlendi (Râşid, I, 240). Bazı küçük

Kandiye Kalesi'nin fethi için gerekli beldar ve lağımçı talebiyle ilgili bir hüküm (BA, MAD, nr. 9848, s. 215)

kaleler dışında Kandiye dahil bütün Girit'in teslimi, Venedikliler'in haraç vergisi ödemeye devam etmesi; esirlerin mübadelesi gibi şartlarla üç hafta süren tahliyeden sonra Vezîriâzam Ahmed Paşa şehrin anahtarlarını teslim aldı. Böylece yaklaşık çeyrek asırdır sürmekte olan Girit'in fethi Suda, Spinalonga ve Granbusa kaleleri dışında tamamlanmış oldu. Ahmed Paşa, başta Morosini olmak üzere işgal kuvvetlerine ve şehir sakinlerine bütün menkul mallarıyla adayı terketme izni verdi. Kandiye'de kendi adına bir cami yaptırıp buraya önemli vakıflar bırakan Ahmed Paşa (Köprülü, s. 489, 493) o kışı Girit'te geçirdikten sonra üç buçuk yıl kadar kaldığı bu adadan ayrılarak 12 Safer 1081'de (1 Temmuz 1670) Edirne'ye döndü.

Ahmed Paşa, Girit meselesinin sonuçlandırılmasının ardından bir süre iç ve dış problemlerle ilgilendi. Muhtemelen Fransızlar'ın Avusturya ve Girit savaşları sırasındaki tutumları yüzünden kapitül-

lasyonları yenileme isteğine pek sıcak bakmadı. Müteferrika Süleyman Ağa'nın Paris'e elçi olarak gönderilmesinden sonra 1672 yılında İstanbul'a gelen elçi Marquis de Nointel'i de soğuk karşılamış, muahede ancak ertesi yıl yapılabilmişti (Galland, I, 7 vd.).

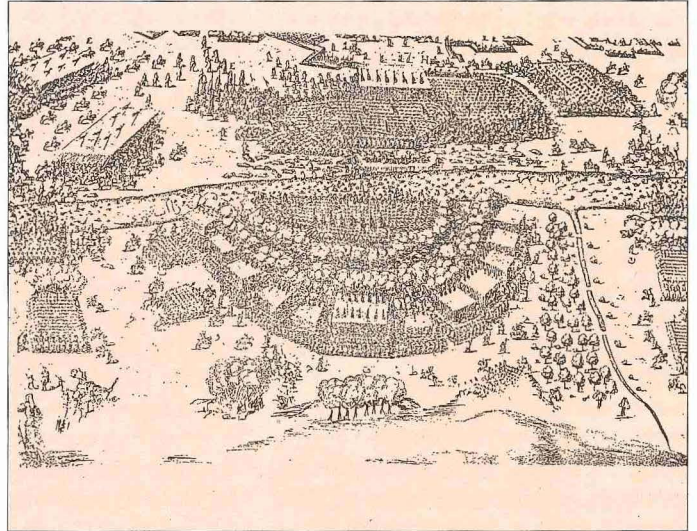
IV. Mehmed Teselya Yenişehir'i iken Sarıkamış, Barabaş ve Potkalı gruplarından oluşan Ukrayna Kazakları hatmanı Doroşenko bir elçi göndererek Leh kralından ve Kırım Tatarları'ndan şikâyette bulunmuştu. Bu durumdan rahatsız olan Âdil Giray kendi tayin ettiği bir başka hatmanı Doroşenko üzerine göndermiş, bundan yararlanmak isteyen Leh kralı da Kazaklar'ın bazı kalelerini işgal etmişti (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 10, 19). Son gelişmeler üzerine Kırım hanını değiştiren Osmanlı hükûmeti Leh kralına mektup göndererek taarruzdan vazgeçmesini istedi. Lehistan kralından olumlu bir cevap gelmemesi üzerine de bu ülkeye sefer kararı alındı. Vezîriâzam Fazıl Ahmed Paşa, bizzat padişahın da bulunduğu orduyla 7 Safer 1083'te (4 Haziran 1672) Lehistan'a hareket etti. Sefer sırasında başta Kamanîçe olmak üzere (3 Cemâziyelevvel 1083 / 27 Ağustos 1672) İlba (Lwow / Lamberg), Bucaş (Buczacz), Yazlavitse (Jazlowiec), Lublin, İzvanca (Zwanic) kaleleri alındı. Bunun sonunda 25 Cemâziyelâhîr 1083'te (18 Ekim 1672) imzalanan Bucaş Antlaşması (Silâhdar, I, 615) Lehistan'a Podolya'yı kaybettirmiş, Ukrayna'yı Osmanlı himayesindeki Doroşenko'ya bırakmış ve Lehistan'a Kırım'dan başka Osmanlı Devleti'ne de her yıl 220.000 duka altını vergi verme külfeti getirmiştir. Fakat kral tarafından onaylanan antlaşma diyet meclisince tasdik edilmediğinden şartları da uygulanmadı. Bu yüzden daha sonraki yıllarda da Lehistan'a karşı seferlere girişildi. Bunların ilk ikisine Vezîriâzam Ahmed Paşa da katılmıştı. Avusturya ve papalığın yardım ve destekleriyle Hotin'in kuşatılmasının ardından Eflak ve Boğdan voyvodalarının da Lehistan tarafını desteklemeleri sebebiyle 30 Receb 1084'te (10 Kasım 1673) bu kale elden çıktı. Soğukların başlamasıyla Babadağı'nda kışlayan Fâzıl Ahmed Paşa ertesi yıl padişahın yanında yeniden sefere çıktı. Kırım kuvvetlerinin Hotin'i aldığını duyunca yönünü değiştirerek Osmanlı himayesindeki Ukrayna'nın merkezi Çehrin'e hücum eden Ruslar'a karşı koymak üzere bu ülkeye girdi. Kopniçe ve Ladjin (Ladyzyn) gibi birkaç kaleyi tahrip ve zaptetti. Bu arada yeni Lehistan Kralı Sobieski'nin Podol-

ya ve Ukrayna'yı geri almak için yolladığı elçisini kabul etti ve bir mektupla geri gönderdi. Kırım kuvvetlerinin de yardımıyla Ruslar'ın Ukrayna'dan çıkarıldığını duyunca ve o sırada sağlığı da bozulmuş olduğundan sınır boylarının meselelerini bazı vezirlere havale ederek Edirne'ye döndü.

Bir süre sonra İstanbul'a gelen Ahmed Paşa'nın sağlık durumu iyice ağırlaştı; hatta divan toplantılarına başkanlık edemez hale geldi. İstanbul'dan Silivri'ye kadar deniz yoluyla, oradan da kara yoluyla Edirne'ye giderken Çorlu-Karıştıran arasındaki Karasinit köyü civarında bulunan Karabiber Çiftliği'nde 26 Şâban 1087 (3 Kasım 1676) gecesi vefat etti. Cenaze namazı orada kılındıktan sonra naaşı İstanbul'a getirilerek babasının Çemberlitaş'taki türbesine defnedildi. Ölüm sebebinin istiska (siroz) hastalığı olduğu belirtilir (a.g.e., I, 659). Dönemin şairleri tarafından zafer ve fetihleriyle ölümüne tarihler düşürülen Ahmed Paşa'nın 1000 kese akçesi İç Hazine'ye alınmıştır.

Aralıksız on beş yıldan fazla sadâret makamında kalan Köprülüzâde Ahmed Paşa bu sürenin yaklaşık dokuz yılını cephelede geçirmiş ve genellikle başarılı olmuştur. Yerli ve yabancı tarihçiler tarafından itidalli, müsamahakâr, sabırlı, azimli, ileri görüşlü; ilmin ve âlimlerin, sanatın ve sanatçıların hâmisî; babasının aksine yumuşak kalpli, dindar, âdil, rüşvet düşmanı, zeki, cömert, istişareye önem veren ve en yaygın olarak da kendisine lakap olarak verilen "fâzıl" bir kişi olarak anılır. Özellikle fıkıh ve felsefe alanında derin bilgisi olduğu da belirtilir. İcâzetli bir hattat olduğundan da söz edilen

Ahmed Paşa (Müstakimzâde, s. 82) babasının vasiyeti üzerine Anadolu'daki vakıflar, Rumeli'de yarım kalmış içtimai ve dinî müesseselerle İstanbul Çemberlitaş'taki tesisleri tamamlamıştır. İpsir Mustafa Paşa ve hanımı Ayşe Sultan'dan intikal eden Çemberlitaş'taki konağının yanında yaptırdığı kütüphanesine değerli kitaplar vakfetmiştir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 76-77). Uyvar'da, Kandiye'de ve Kamanîçe'de camileri ve vakıfları, İzmir'de inşası sonradan tamamlanmış bir hanı vardır. Kandiye'deki camisinde de bir kütüphane tesis eden Ahmed Paşa'nın (Erünsal, s. 82) her seferi için müstakil eserler yazılmıştır. Uyvar seferi için Mehmed Necâti, Tâib Ömer, Mustafa Zühdü; Kandiye seferi ve bu kalenin fethi için mühürdarı Hasan Ağa, Ahmed Hamdi; Lehistan seferi için şair Nâbî ve Hacı Ali Efendi birer kitap kaleme almışlardır (Levend, s. 119-128). Mühürdar Hasan Ağa'nın 1672'de ölmesi üzerine zengin kütüphanesinin Ahmed Paşa'ya kaldığı anlaşılmaktadır (Galland, I, 196-197). Dönemin şairlerinden Mezakî Süleyman, Neşâtî ve Fennî ile pek çok eserin müellifi olan Hazarfen Hüseyin Efendi himaye ettiği kişilerdendir (Hammer, XI, 297). Çemberlitaş'ta yaptırdığı Vezir Hanı'nın içinde mescidi bulunan Ahmed Paşa'ya ithafen Müezzinzâde Şâban Efendi bir tefsir kaleme almıştır (Şeyhî, II-III, 13). Osmanlı Müellifleri'nde kendisine Kandiye kuşatmasıyla ilgili bir eserle Arapça bir divan izâfe edilirse de (III, 116) bu doğru değildir. Ahmed Paşa'nın kardeşi Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa 1689-1691 yılları arasında, bunun oğlu Köprülüzâde Nûman Paşa ise 1710 yılında üç ay kadar sadrazamlık yapmıştır.

Köprülüzâde
Fâzıl
Ahmed
Paşa'nın
Sen Gator
savaşını
tasvir eden
gravür
(Ahmed Muhtar,
s. 64-65)

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 94, 95; BA, MAD, nr. 9848, s. 215; Mehmed Necatî, *Târîh-i Feth-i Yanık*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1308; Mustafa Zühdi, *Târîh-i Uyuvar*, İÜ Ktp., TY, nr. 2488; Hacı Ali Efendi, *Târîh-i Kamanîçe* (haz. İbrahim Özcan, mezuniyet tezi, 1970), İÜ Ed. Fak.; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 303 vd.; VII, 81 vd.; Behcetî, *Silsiletü'l-Asâfiyye*, Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 212, vr. 76^a vd.; Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâme'si* (doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fi Kavânîr-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1998, s. 52, 191, 237; Münecimbâşi, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 735-748; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, I, 352-356; Nâbî, *Târîh-i Kamanîçe*, İstanbul 1281; Montecuccoli, *Fenn-i Harb*, İÜ Ktp., TY, nr. 3890; Osman Dede, *Cevâhirü't-tevârih*, Köprülü Ktp., Ahmed Paşa, nr. 231; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, tür.yer.; Silâhdar, *Târîh*, I, 221 vd., 393 vd., 490 vd., 565 vd., 615, 659-660; D. Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi* (trc. Özdemir Çobanoğlu), Ankara 1979-80, III, 170 vd.; IV, 1-12; *Hadîkatü'l-vüzerâ*, s. 106-109; *İsâzâde Târîhi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, tür.yer.; Şeyhî, *Vekâyiu'l-fuzalâ*, I-III, tür.yer.; Râşid, *Târîh*, I, tür.yer.; Ayvansarayî, *Vefeyâtı Selâtin*, s. 13; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârih* (haz. Fahri Ç. Derin – Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 185, 347; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 82-83; Ferâizâde Mehmed Said, *Gülşen-i Maârif*, İstanbul 1252, II, 893-939; Hammer (Atâ Bey), XI, 82 vd., 297; A. Vandal, *Les voyages du Marquis de Nointel (1670-1680)*, Paris 1900, tür.yer.; Ahmed Muhtar, *Sen Gotar'da Osmanlı Ordusu*, İstanbul 1326; Ahmed Refik [Altınay], *Köprülüler*, İstanbul 1331, tür.yer.; a.mlf., *Yirmibeş Sene Siper Kaugası*, İstanbul 1333, s. 54-67; a.mlf., "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa ile Mülâkat", *Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, sy. 913, İstanbul 13 Kasım 1324; *Osmanlı Müellifleri*, I, 116; Raif – Ekrem, *Sen Gotar Seferi* (1662-1664), İstanbul 1934; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, III/1, s. 401-428; III/2, s. 200-201, 418-420; Levend, *Gazavatnâmeler*, s. 119-128; G. Wagner, *Turkenjahr 1664, Eine Europäische*, Eisenstadt 1964, s. 5 vd.; Ekkehard Eickhoff, "Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi", *Atatürk Konferansları II: 1964-68*, Ankara 1970, s. 157-161; Danişmend, *Kronoloji*², III, 429-445; V, 43; Suna Arı, *Fazıl Ahmed Paşa Zamanında Girit Meselesi* (lisans tezi, 1971), İÜ Ed. Fak. Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 1621; Rycout, s. 71, 198, 206-210; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 61-62, 82; Vahid Çabuk, *Köprülüler*, İstanbul 1988, s. 70 vd.; Orhan Köprülü, "Kandiye'de Köprülüler'e Ait Kitabeler", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1988, s. 487-494; Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar* (nşr. Charles Schefer, trc. Nahit Sırrı Örik), Ankara 1998, I, 3, 7 vd., 196-197; Josef Blaškovič, "Sadrazam Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın Ersekujvar Bölgesindeki Vakıfları", *TED*, sy. 9 (1978), s. 293-342; Tayyib Gökbilgin, "Köprülüler", *İA*, VI, 897-903; a.mlf. – R. C. Repp, "Köprülü", *Eİ²* (Fr.), V, 257-259.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

KÖPRÜLÜZÂDE FÂZİL MUSTAFA PAŞA (ö. 1102/1691)

Osmanlı sadrazamı.

1047 (1637) yılında Amasya'nın Köprü (Vezirköprü) kazasında doğdu. Köprülü Mehmed Paşa'nın oğludur. Dört yaşında iken babasıyla birlikte İstanbul'a gitti. Ağabeyi Fâzıl Ahmed Paşa gibi medrese eğitimi gördü ve özel hocalardan ders aldı. Babasının sadâreti döneminde 1070'te (1660) saray hizmetine alınarak dergâh-ı âlî müteferrikalığı görevine tayin edildi. Küçük kardeşi Ali Bey'le birlikte ağabeyi Sadrazam Ahmed Paşa'nın Uyvar seferine katıldı; Yenikale'nin fethinde ve Sen Gotar savaşlarında bulundu. Annesi ve kız kardeşiyle beraber Girit'e giderek yine ağabeyinin Kandiye kuşatmasında yer aldı; buradan annesiyle hacca gitti. Eniştesi ve yeni sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın isteğiyle 1091 Cemâziyelâhîrinde (Temmuz 1680) Kubbealtı'nda yedinci vezirliğe getirildi. Aynı yıl Vâlide Turhan Sultan ve padişahın kardeşlerinin Edirne'ye sevkî ve muhafazalarıyla görevlendirildi, rütbesi de altıncı vezirlik oldu. Viyana seferi sırasında Edirne kaymakamlığıyla dördüncü vezirliğe yükseltildi. 1094 (1683) sonlarında Niğbolu savaşı ilhakıyla Özi muhafızı ve Babadağı serdari oldu.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın katlinden sonra merkeze çağrılarak Kubbealtı'nda üçüncü vezirliğe getirildi (Cemâziyelevvel 1094 / Mayıs 1683); çok geçmeden de yeni vezîriâzam Kara İbrâhim Paşa'nın Köprülü ailesine karşı kininin, padişahın da Köprülüler'e kırgınlığının etkisiyle emekliye ayrıldı. Fakat emekliliği uzun sürmedi; 1096 (1685) yılı sonlarında Sakız, birkaç ay sonra Çanakkale Boğazı muhafızlığına tayin edildi. Zilkade 1098'de (Eylül 1687) kapıkulu askerlerinin isyanı üzerine İstanbul'a çağrılarak ikinci vezirlikle rikâb-ı hümâyûn kaymakamlığına getirildi ve isyanın bastırılmasıyla görevlendirildi. İsyanın büyümesi üzerine IV. Mehmed'in tahttan indirilip yerine II. Süleyman'ın getirilmesinde önemli rol oynadı (*İsâzâde Tarihi*, s. 205). Ancak, Köprülüler'e karşı öfkeli olan yenîçeriler tarafından cülûs bahşişine karşı olduğu ve zorbalı cezalandıracağı gibi gerekçelerle tehdit edilince Rebîülâhîr 1099'da (Şubat 1688) Seddülbahir muhafızlığına getirilip İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Bu görevin-

de kısa bir müddet kalan Mustafa Paşa, merkezde ortalığın yatışmasının ardından Mart 1688'de Hanya muhafızlığına tayin edildi. Birkaç ay sonra Kandiye, aynı yılın sonlarında ikinci defa Sakız muhafızı oldu. Bu sırada Avrupa cephesinde Osmanlı kuvvetlerinin mağlûbiyetleri, Avusturya ordusunun Balkanlar'a kadar inip Üsküp'e ulaşması, Mora, Arnavutluk ve Sırbistan isyanlarıyla baş edilememesi üzerine başlayan yeni bir sadrazam arayışı, Şeyhülislâm Debbağzâde Mehmed Efendi'nin de tavsiyesiyle Köprülüzâde Mustafa Paşa'ya sadâret yolunu açtı (11 Muharrem 1101 / 25 Ekim 1689).

8 Kasım'da Edirne'ye gelerek mührü alan Mustafa Paşa öncelikle iç meseleleri ele aldı. Taşra idarecilerine adâletnâmeler çıkartarak reâyâ üzerindeki zulmün kaldırılması gerektiğini belirtti. Merkezde devlet adamlarına yaptığı konuşmada ise devletin mâruz kaldığı tehlikeleri, savaşın devam etmesi gerektiğini, görevlerinin ciddiyet ve nezaketini anlattı ve hepsini İslâm'ın prensiplerine uymaya çağırdı (Kantemir, III, 187). O sırada devlet malî, idarî ve askerî buhran içinde bulunuyordu. Zira 1683 yılından beri devam etmekte olan savaşlar hazine giderlerini oldukça arttırmıştı. II. Süleyman'ın cülûs bahşişi meselesi de hazineye ayrı bir yük getirmişti. Geçici bir tedbir olarak vezîriâzam kendi konağındaki gümüş eşya ve sofratakimlerini darphâneye göndererek ayarı düzgün paralar kestirdi. Onun bu örnek davranışı başta padişah olmak üzere bazı devlet adamlarını da harekete geçirdi.

Mustafa Paşa Rumeli kesiminde savaşlar sebebiyle üzerlerindeki malî baskılar giderek artan gayri müslim tebaanın durumunu düzeltmeye çalıştı (Zinkeisen, V, 186-187). Bu konuda yaptığı en önemli düzenleme kaynaklarda nizâm-ı cedid

Köprülüzâde
Fâzıl
Mustafa
Paşa'nın
temsili
bir resmi